

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук,
професора, заслуженого юриста України
Коссака Володимира Михайловича
на дисертацію Абрамчука Дмитра Віталійовича
на тему: «Примірний договір у цивільному праві України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – право**

Актуальність теми дослідження. Ще з часів проголошення незалежності України наша держава взяла курс на зміцнення демократичних інститутів, формування свідомого громадянського суспільства, гарантування прав і свобод громадян, забезпечення динамічного розвитку ринкових відносин, а також утвердження принципу верховенства права у всіх сферах суспільного життя. Усі ці фактори стали вирішальними у контексті вибору пріоритетних напрямків розвитку зовнішньої політики нашої держави та визначили її рішучі наміри стати повноправним членом європейської сім'ї. Прагнучи долучитися до країн Європейського Союзу, Україна пройшла довгий та вельми непростий шлях соціально-економічних і політичних трансформацій, неодноразово довівши усій світовій спільноті свою рішучість посісти самостійне місце серед розвинутих європейських країн. Довгоочікуване здобуття Україною статусу країни-кандидата на членство в ЄС влітку 2023 року вивело нашу державу на фінішну пряму та остаточно утвердило її євроінтеграційні наміри.

Одним із ключових напрямів вітчизняного реформування є адаптація законодавства України до високих європейських стандартів, у тому числі його оновлення в частині відходу від застарілих правових норм, які на сьогодні в силу динамічності розвитку приватноправових відносин втрачають свою ефективність. Однією із таких договірних конструкцій, яка потребує оновлення на тлі безпрецедентного розширення принципу свободи договору та автономії волі суб'єктів цивільних правовідносин, є примірний договір.

Варто зазначити, що жодна свобода не є безмежною, особливо, коли вона стосується необхідності врахування публічних інтересів. У цьому контексті слід говорити про законодавче закріплення низки винятків із принципу свободи договору, що обумовлено потребами в охороні та захисті державою суспільних інтересів загалом, прав споживачів зокрема, особливо в тих сферах економіки, які є природними монополіями або ж в яких є можливим порушення допустимих меж реалізації цивільних прав особами, які займають на ринку домінуюче становище. Одним із легальних інструментів забезпечення публічних інтересів у пріоритетно важливих сферах суспільного життя є примірний договір, який, з одного боку, є виразником волі держави у частині визначення змісту договірних відносин, а з іншого боку, є гнучкою правовою конструкцією, здатною забезпечити достатній рівень реалізації принципу договірної свободи за рахунок надання сторонам майбутнього договору можливості на власний розсуд узгодити окремі умови домовленості чи доповнити її зміст. В цілому чимала практика застосування примірних договорів з метою правового регулювання договірних відносин свідчить про об'єктивну необхідність модернізації примірних договорів, а також розробки для них найбільш оптимальної конструкції, що відповідає потребам ліберального приватного права. Зазначене, безумовно, вказує на неабияку актуальність обраної дисертантом тематики дослідження.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації.

Ознайомлення зі змістом рецензованої дисертації дозволяє зробити висновок про сумлінність здобувача при підготовці дослідження. Обґрунтованість наукових положень, висновків, рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення законодавства зумовлена логічністю та послідовністю побудови структури роботи; якісним аналізом використаного емпіричного матеріалу, зокрема, нормативно-правових актів, наукових праць, матеріалів судової практики; використанням низки загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема, формально-юридичного (догматичного), порівняльно-правового, прогностичного, методу спостережень; достатнім рівнем

узагальнення теоретичних висновків і поглядів, викладених у вітчизняній та зарубіжній правовій літературі, ретельним опрацюванням відповідних джерел цивільного права, належною апробацією результатів дослідження і їх оприлюдненням відповідно до встановлених вимог.

Вищевикладене свідчить про достатній рівень обізнаності дисертанта у досліджуваних питаннях. Постановка завдань, визначення об'єкта, предмета та мети наукового пошуку має чіткий та зрозумілий вигляд і повністю відповідає встановленим вимогам. Все це дає підстави стверджувати про успішне досягнення здобувачем мети наукового пошуку.

Достовірність та новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, значною мірою зумовлюються актуальністю дослідження та не викликають жодних сумнівів. Дисертаційна робота є одним із перших вітчизняних комплексних досліджень, в якому розроблені положення про примірний договір у цивільному праві України.

Серед положень та висновків дисертації, які характеризуються належним рівнем новизни, та, на наш погляд, допомагають вирішити низку важливих теоретичних і практичних проблем, слід окремо зупинитися на наступних результатах дослідження.

Насамперед варто відзначити розроблену автором дефініцію поняття примірного договору, що приймається спеціально уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з метою розроблення та рекомендування договірної моделі впорядкування однотипних приватноправових відносин між заздалегідь невизначеним колом осіб, із забезпеченою для сторін майбутнього договірною правовідношення можливістю коригування окремих його умов (п. 1 наукової новизни, стор. 103–104 дисертації).

Обґрунтованими видаються наведені в роботі висновки про те, що природі примірного договору властивий дуальний характер у механізмі правового регулювання приватноправових відносин. З одного боку досліджувана категорія наділена характерними нормативними ознаками, серед яких: а) формальне відображення змісту примірного договору в документі офіційного характеру,

здійснюване шляхом оформлення його як акту, що видається в межах компетенції органів управління (постанова, наказ, розпорядження тощо); б) розроблення та прийняття примірною договору уповноваженими органами державної влади чи органами місцевого самоврядування із дотриманням чітко встановленої законом процедури; в) спрямованість дії примірною договору на невизначене заздалегідь коло суб'єктів як потенційних сторін майбутнього договірною правовідношення в певній сфері з метою його впорядкування; г) акумуляція у змісті примірною договору умов як рекомендаційного, так і обов'язкового характеру. З іншого боку, автором вдалось обґрунтувати приватноправову природу примірною договору з огляду на те, що при кожному практичному використанні моделі примірною договору для впорядкування відносин примірний договір трансформується у домовленість конкретно визначених сторін, набуваючи при цьому ознак цивільно-правового договору, серед яких: а) породження юридично значущих наслідків у вигляді виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин; б) правомірний характер; в) формування змісту договору шляхом переважно вільного волевиявлення сторін; г) опосередкування виникнення цивільного правовідношення, змістом якого є відповідні права та обов'язки сторін в залежності від специфіки договірної конструкції; г) наділення домовленості певною формою, яка визначається безпосередньо сторонами або вимогами чинного законодавства та слугує зовнішнім відображенням її змісту (стор. 102–103 дисертації). Навівши переконливі аргументи на користь унікальної подвійної правової природи примірною договору, яка стала результатом поєднання публічних і приватних інтересів, автор рішуче висловив власну позицію у давній теоретичній дискусії.

Практичним значенням наділені й запропоновані здобувачем конкретні шляхи вдосконалення чинного цивільного законодавства, присвяченого правовому упорядкуванню відносин із застосування конструкції примірною договору. Зокрема, доволі слушною, на наш погляд, видається розроблена дисертантом пропозиція щодо включення інституту примірною договору до положень ЦК України та викладення відповідних положень у наступній редакції:

«Стаття 630¹. Примірний договір

1. Сторони мають право укласти договір на основі примірного договору, рекомендованого Кабінетом Міністрів України, іншим органом державної влади або органом місцевого самоврядування для використання при укладенні ними договорів, в якому можуть за взаємною згодою змінювати умови, щодо яких відсутні заборони на їх зміну, доповнювати його новими умовами та/або виключати з його змісту існуючі» (стор. 116–117 дисертації).

Запропоновані зміни характеризуються актуальністю, доцільністю й послідовністю на тлі ймовірного скасування ГК України в найближчому майбутньому та необхідністю збереження у площині приватноправового регулювання конструкції примірного договору.

Доволі закономірним та, безумовно, важливим видається зроблений автором висновок про те, що пряма законодавча заборона на укладення договору на основі примірного, у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, сприймається доволі критично на тлі тенденції до зростання рівня застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у цивільному обігу та не сприяє реалізації диспозитивних приватноправових засад. Такий підхід є концептуально хибним у контексті використання типових та примірних договорів як стандартних договірних проформ, покликаних спростити процес узгодження змісту домовленостей між суб'єктами приватноправових відносин. Цілком очевидно, що заздалегідь розроблений та затверджений суб'єктами владних повноважень зміст типового і примірного договорів дозволяє сторонам у процесі укладення договору обмежитись обміном листами, помістивши в останні вказівку на те, що його зміст формується на основі типового чи примірного договору. Тому законодавчий підхід щодо заборони укладення договору із використанням типового та примірного договорів у спрощений спосіб повинен бути змінений шляхом усунення такої заборони (стор. 192 дисертації).

Також заслуговує на увагу схвалення проведений дисертантом аналіз іноземних підходів до правового регулювання відносин у сфері використання

конструкції примірного договору. Так, взявши за основу ключові положення законодавств Німеччини, Австрії, Франції, Швейцарії, Бельгії, присвячені правовому регулюванню відносин з укладення цивільно-правових договорів із застосуванням конструкції примірного договору та примірних умов, дисертантом вдалось виділити декілька специфічних особливостей правового регулювання відносин із застосування примірних договорів, притаманних саме найбільш розвиненим європейським державам: 1) створення деталізованої нормативної бази, зокрема, шляхом прийняття спеціальних законів та закріплення відповідних положень на рівні кодифікаційних актів, для можливості застосування конструкції примірних договорів суб'єктами приватноправових відносин; 2) уніфіковане розуміння концепції примірних договорів, яке полягає у сприйнятті їх як договорів приєднання, орієнтованих на встановлення значної кількості однакових або максимально схожих за змістом договірних правовідносин; 3) мінімізація втручання держави у сферу правовідносин, опосередковуваних примірними договорами, що забезпечується наданням ролі їх розробників безпосередньо учасникам цивільних правовідносин, а не суб'єктам владних повноважень; 4) створення достатніх гарантій захисту прав економічно слабшої сторони у договорі шляхом встановлення низки вимог до формулювання та опублікування умов примірних договорів під загрозою їх нікчемності та накладення на їх розробників штрафів значних розмірів, що у свою чергу дозволяє говорити про обмеження принципу договірної свободи для розробників примірних договорів у частині позбавлення їх можливості вільного вибору договірних умов. Цілком очевидно, що проведений здобувачем порівняльно-правовий аналіз законодавчих підходів європейських країн відіграє важливе значення у контексті модернізації вітчизняного законодавства на тлі активних рекодифікаційних процесів, що мають місце в Україні (стор. 71 дисертації).

Дисертації притаманні й інші, не менш цікаві висновки, зроблені автором за результатами дослідження, що свідчать про новизну дослідження, спрямованість на розвиток науки цивільного права та удосконалення механізму

правового регулювання відносин із застосуванням конструкції примірною договору.

Повнота викладення одержаних результатів. Основні положення та висновки, вироблені під час дослідження, відображено у 10 наукових працях, зокрема: 5 статтях у наукових періодичних виданнях (у тому числі 4 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні); 5 працях апробаційного характеру.

Аналіз опублікованих здобувачем наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих наукових працях.

У дисертації Д. В. Абрамчука «Примірний договір у цивільному праві України» не виявлено порушень академічної доброчесності.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані: *у нормотворчій діяльності* – для удосконалення законодавства в частині застосування конструкції примірною договору при укладанні, зміні, припиненні цивільно-правових договорів; *у науково-дослідній сфері* – як методологічне підґрунтя для подальших науково-теоретичних досліджень правової природи примірних договорів; *у правозастосовчій діяльності* – при безпосередньому застосуванні конструкції примірною договору на стадіях укладення та виконання цивільно-правових договорів; *у навчальному процесі* – під час викладання дисциплін «Цивільне право України» «Договірне право», а також при підготовці відповідної навчально-методичної літератури.

Результати дисертаційного дослідження використовуються при викладанні цивілістичних дисциплін у навчальному процесі закладів вищої освіти, зокрема, Західноукраїнського національного університету (акт впровадження від 28 листопада 2023 р. № 126-29/2473), Київського університету туризму, економіки і права (акт впровадження від 26 травня 2023 р. № 10.01.23/б), а також при вдосконаленні цивільного законодавства в сфері правового регулювання

договірних відносин (акт впровадження Комітету з питань правової політики Верховної Ради України від 8 грудня 2023 р. № 04-26/17-2023/271060 (1406053)).

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, відзначаючи його теоретичну та практичну цінність, слід зазначити, що в роботі містяться окремі положення, які є недостатньо аргументованими, дискусійними чи потребують уточнення позиції здобувача, а саме:

1. Не можна повністю погодитися з тезою автора, що за допомогою примірних договорів відбувається вплив з боку суб'єктів владних повноважень на процес волевиявлення сторін договірних відносин при формуванні умов договору. А це, як стверджує автор, обмежує один з основоположних принципів цивільного права – свободи договору (с.59 дисертації).

Згідно із ст.630 ЦК України договором може бути встановлено, що його окремі умови визначаються відповідно до типових умов договорів певного виду, оприлюднених в установленому порядку. Якщо у договорі не містяться посилання на типові умови, то вони застосовуються як звичай ділового обороту. Тому не йдеться про обмеження засади свободи договору. Адже ч.1. ст.627 ЦК України підкреслюється, що сторони є вільними в укладенні договору, вибору контрагентів та визначенні умов договору з урахуванням вимог Цивільного кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

2. Розвиваючи коментоване твердження в розділі II дисертаційної роботи, автор обґрунтовує в порівняльному аспекті позицію, що рівень обмеження принципу свободи договору при застосуванні конструкції примірного договору умовно можна охарактеризувати як більш помірний у порівнянні з типовим договором, зміст якого не може бути змінений сторонами (с.137 дисертації). Типові договори носять рекомендаційний характер, їх умови застосовуються на розсуд сторін для формування змісту договірної правовідносини між ними. За винятками встановленими законодавством такий висновок дисертанта частково пояснюється тим, що в роботі аналізуються положення Господарського кодексу

України, зокрема ст.179 ГК України, в яких закладені імперативні підходи до застосування типових та примірних договорів. Доцільно було б вказати на суперечності в засадах правового регулювання типових та примірних договорах, встановлені Цивільним та Господарським кодексами України та визначити уніфікаційні способи їх усунення.

3. Додаткового обґрунтування потребує висновок автора про те, що примірний договір є особливим нормативним актом, наділеним характерними ознаками та змістом, який трансформується у домовленість конкретно визначених сторін, формулюючи істотні умови цивільно-правового договору (с.141 дисертації). Примірний договір в даному випадку виступає джерелом регулювання цивільно-правових відносин рекомендаційного характеру поряд з нормативними актами законодавства. Таким чином, зміст примірних договорів є своєрідним зразком, яким можуть скористатися сторони. Обов'язкові умови примірних договорів визначені в законах та/або підзаконних актах, які затверджуються на виконання законів. Аналіз каталогу примірних договорів свідчить, що їх зміст повинен відповідати положенням актів законодавства, які регулюють певну сферу приватних відносин. Такий висновок підтверджується положенням ч.2 ст.638 ЦК України, згідно з яким істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнута згода.

4. Суперечність щодо розуміння нормативної природи примірного договору та його рекомендаційного характеру міститься у висновку на с.191 дисертаційної роботи. Зокрема, автор стверджує, що у контексті виконання договору, який укладається на основі примірного, прослідковуються певні особливості, зумовлені специфічною правовою природою примірного договору як особливого нормативного акту, що розробляється спеціально уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування з метою рекомендування договірної моделі впорядкування однотипних приватноправових відносин між задалегідь невизначеним колом осіб. Тим самим підкреслюється

рекомендаційний характер коментованої категорії права для застосування конкретними учасниками договірних відносин.

5. В дисертації значна увага приділена еволюції становлення законодавства в сфері закріплення конструкції примірною договору в Україні в історичному аспекті. Однак для вирішення актуальних правових питань щодо змісту та місця примірних договорів в системі джерел регулювання цивільно-правових відносин мало придатний аналіз, наприклад, Примірною договору машинно-тракторної станції з колгоспами, затвердженим Економічною Радою при Раднаргоспі Союзу РСР 5 березня 1938 року чи перевидана в 2000 році робота О.С. Йоффе «Цивилистическая доктрина империализма».

Втім висловлені зауваження у своїй більшості мають рекомендаційний або дискусійний характер, тому не впливають на високу позитивну оцінку рецензованої роботи в цілому. Д. В. Абрамчук володіє достатніми теоретичними знаннями, має необхідний практичний досвід застосування законодавчих положень, що стали предметом його дослідження, вдало аналізує проблемні питання та критично їх оцінює. Дослідник проявив безсумнівну здібність до самостійного ведення науково-дослідних робіт на належному науково-теоретичному та методологічному рівнях.

Загальний висновок щодо дисертаційної роботи.

Представлена Д. В. Абрамчуком дисертаційна робота на тему «Примірний договір у цивільному праві України» є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що полягає у формуванні нових теоретичних положень щодо удосконалення механізму правового регулювання відносин, опосередковуваних застосуванням конструкції примірною договору, що має істотне значення для науки цивільного права.

Дисертація на тему «Примірний договір у цивільному праві України», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам п. 6–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Абрамчук Дмитро Віталійович – заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право в галузі знань 08 Право.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри цивільного права та процесу

Львівського національного університету

імені Івана Франка,

доктор юридичних наук, професор

Володимир КОССАК

Підпис проф. Коссака В. В.

